

ՌՅԺԹ. 1870 — ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՌԻԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ. — ՅՈՒԼԻՍ

ԿԱՐԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԲԱՐԻՈՔ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

(Տես էրես 161)

Հրդեհ:

Երբ Օսթար և Ալպերտ իշխանազունը յուղարկելով իրենց բարեկամքը ինչուան տուներնին՝ բաժնուեցան իրարմէ, ըսաւ Հենրիկ Մորիցին.

— Ազնիւ եղբայր, հիմա լաւ մը իմացայ թէ ինչու սիրելի հայրս ու յարգոյ ժողովրդապետը զմեզ այս վարժապետին քովէն հեռացուցեր են, որ յիշաւի կարծածէս շատ աւելի փուճ և եղկելի մարդ մըն է եղեր: Տեսա՞ր այսօր, թէ ինչ կերպով վարուեցաւ Օսթար իր ուսուցչին հետ:

— Այո, ըսաւ Մորից, և անկէ զատ լսեցի ալ իրմէ՝ թէ անոր համար բերած ըլլան վարժապետը հետերնին՝ որ իրենց տեղը համալսարանները քալէ. ուրեմն մեր ցաւալի բարեկամքը ամենեկին միտք չունին ուսման պարապելու:

— Այդ խօսքիդ յայտնի ճշմարիտ ըլլալը՝ կ'երևայ անոնց հագած արտաքոյ կարգի ծաղրական հագուստէն ալ, պատասխանեց Հենրիկ ու թաշկինակը զով

չրոյ մէջ թրջելով դրաւ գլխուն վիրացը վրայ՝ որ դեռ կը ցաւէր. ինծի կը տեսնուի թէ անոնք այն դիտմամբ համալսարան եկած ըլլան՝ որ յետոյ անուն հանեն թէ իրենք ալ ուսեալ մարդիկ են. և այս իրենց թեթեամտութիւնը օր մը գլուխնին փորձանքի մէջ պիտի ձգէ:

— Ի՞նչ կը կարծես, եղբայր, Օսթար հիմա մենամարտի պիտոր:

— Ինծի այնպէս ստոյգ կ'երևայ. բայց շատ գէշ կ'ըլլայ՝ եթէ մեր պատճառաւը վիրաւորի, կամ Աստուած պահէ՝ բերանս առաջ չերթար զուրցելու...

— Ես զայն մտածելու ալ կը սարսափիմ:

— Ուրեմն ինչ ընենք, ըսաւ Մորից վշտագին:

— Պէտք է բանի մը ձեռք զարնենք, եղբայր. զի երբ խոհեմաբար գործել հարկաւոր է՝ նոյն ատեն լոկ փափաքը անօգուտ բան է. և կը նմանի անոր՝ որ հաւատոյ վարդապետութիւնը ի բերան

միայն կ'ուսանի ու զայն իր կենացը մէջ երբեք չի դործադրեր: Ո՛րչափ անգամ կը զուրցէր մեզի ժողովրդապետը. և ես օր աւուր վրայ աւելի պայծառ կ'ըմբռնեմ այն յարգելի անձին խօսքերուն ճշմարտութիւնը:

— Բայց հիմա ի՞նչ կ'ուզես դու ընել, և ի՞նչպէս պիտի կարենաս խափանել Օսթարին հաստատ միտքը դրած որոշմունքը:

— Նախ և առաջ վաղը տեղեկանալով միւս կողմի պատրաստուող ուսանողին բնական տունը՝ կ'երթամ հոն, և յուսամ զանիկայ հանդարտած գտնալ և պատրաստ իմ աղաչանքս ընդունելու: Բայց եթէ այսպէս չիլաջողի, նոյն միջոցը ես ալ կը ստիպուիմ բոլոր հանդիպածը համալսարանի վերատեսչին ծանուցանելու, խնդրելով իրմէ՝ որ խափանէ այս փնասակար գործը: Սակայն յոյսս Աստուծոյ վրայ է՝ որ ուսանողին սիրտը պիտի կակղէ հաշտութիւն յանձն առնելու՝ իմ այս միջնորդութեամբս:

— Սիրելի եղբայր, շատ ծանր բան է ընելիքդ. կ'ուզես որ ես ալ հետդ գամ:

— Ոչ, Մորից, դի սովորաբար չորս աչաց մէջ աւելի վստահ կը խօսուի. նաև չեմ ուզեր կարծել տալ՝ թէ իրմէ վախճալուս համար գրեզ հետս առերեմ, որովհետեւ երէկ սաստիկ կը յոխորտար նա մեր վրայ:

Այսպէս խօսակցելով պատրաստուեցան անկողին մտնելու. բայց Մորից դեռ անկողին չիմտած՝ գնաց Հենրիկին անկողինն քով ու վշտակից ըլլալով հարցուց՝ թէ կ'իմանայ դեռ ցաւ:

— Չէ, ըսաւ Հենրիկ, զով ջրոյ մէջ թրջած թաշկինակը մէկ քանի անգամ վրան դնելով՝ շատ աղէկ ըրաւ, և կը յուսամ որ սաստիկ խոնջած ըլլալովս լաւ պիտի ննջեմ:

— Շատ ուրախ եմ, եղբայր, ուրեմն հանգիստ քուն եղիւր, ըսելով գնաց ինքն ալ ննջելու:

Ինչպէս որ առաջ մանկութեան ժամա, նա կնին, երբ գիշեր իր սև վարագոյրը

երկրիս վրայ կը տարածէր, երկու եղբարք անկողին դեռ չիմտած նախ ձեռնամաճ կ'աղօթէին, նոյնպէս ալ հիմա յետմեղմ՝ ձայնով իրենց պարտքը կատարելու՝ յօգնած անդամին քաղցր քնոյ կուտային: Դեռ հազիւ կէս ժամ քնացեր էին, ահա խառնակ աղմուկ մը երազի պէս քնոյ մէջ ականջնին հասաւ. աղմուկը երթալով կը սաստկանար. նախ Մորից արթնցաւ և աչքերը շփելով կ'ըսէր մտքէն՝ թէ արդեօք զգացածս երազ էր, և պատուհանին ականջ դնելով կը լսէր փողոցին մէջ եղած անսովոր շփոթութիւնը՝ կառաց շառաչիւնը և մարդկանց աղաղակը: Այս ի՞նչ բան է, ըսելով՝ անկողնէն դուրս ցատքեց և շտապաւ պատուհանը բացաւ: Մայր եկեղեցւոյն զանգակատան տխուր ձայնը ականջը հասաւ, և յետոյ հրդեհի փողն ալ հնչեց. այնուհետեւ մէկէն արիւնաներկ կարմրութիւն մը կարգաւ տանց վրայ շուրջանակի սփռուեցաւ, և եկեղեցւոյն տանեաց ետեւէն թանձրախիտ ծուխ մը ծանր ու դանդաղ դէպ 'ի երկինք կը բարձրանար: Յայտնի կը տեսնուէր՝ որ հրդեհն իրենցմէ շատ հեռի չէր, և երբ թմբկաց ձայնը կը զօրանար հետզհետէ, այն ատեն Մորից երթալով արթնցուց եղբայրը՝ որ գրեթէ կէս արթուն անկողնոյն մէջ կը շարժէր:

— Ի՞նչ կայ, ինչո՞ւ համար է այդ մեծ աղմուկը, կը հարցընէր Հենրիկ:

— Մեծ հրդեհ կայ, պատուհանին մօտ եկուր որ տեսնաս:

— Աստուած օգնական և ազատիչ ըլլայ անոնց՝ որ վտանգի մէջ կը գտուին, ըսաւ Հենրիկ, և գուժը շարժելով անոնց վրայ՝ իսկոյն կը հագուէր ու եղբօրն ալ կ'ըսէր որ ինքն ալ հագուի. և մտքերնին դրած ըլլալով չէ հրդեհը տեսնալ, այլ թշուառաց նպաստել, հին գգեստներով փութով փողոց վազեցին: Ուր որ բազմութիւնը կ'արշաւէր՝ իրենք ալ նոյն կողմը կը փութային, և քանի մը վայրկենի մէջ բարձրաբերձ տան մը քով հասան՝ որոյ հրախանձ տանիքը չէկ բոցեր կ'արձակէր. կրակը մինչև երրորդ դասիկոնին սենեկաց մէջ սկըսեր

էր ծաւալիլ, որոնց պատուհաններէն բոցը մերթ ընդ մերթ բռնի դուրս կը մղուէր: Նոյն միջոցին պաշտօնատէր մը մեծածայն կը գոչէր անոնց՝ որ այրած տունէն այլ և այլ կարասիներն կ'աճապարէին խալըսելու, որ չըլլայ թէ մէկը նոյն տանը մէջ մտնէ, վասն զի տանիքը փլչելու կը սպառնար:

Հենրիկ ու Մորից անխոնջ ջուր քաշելով կը նպաստէին ջրկրաց, որոնց ճիգն էր պաշտպանել միւս տունները՝ այրող տունը կորսուած համարելով: Նոյն ատենը բոլոր հոն խռնած ամբոխը մինչդեռ տանը հրկիզմանը կը նայէին, յանկարծ տեսան որ մատղաշ տղայ մը երրորդ դստիկոնին պատուհանին դիմաց ձեռքերը վեր ամբարձեալ կողկողազին ձայնով օգնութիւն կը խնդրէր: «Ա՛խ խեղճ տղայ» գոչեցին ամենքը միաբերան:

Հենրիկ լսելով զայս՝ սաստիկ ցաւէն դոյլը ձեռքէն վար ինկաւ, բայց իսկոյն ցաւն ու երկիւղը արհամարհելով սիրտ առաւ քիչ մը, և որոշեց որ ազատէ զտղայն. փութով գնաց իր եղբօրը վիզը փարելով ըսաւ.

— Պէտք է որ արդեւս վտանգի մէջ մտնամ՝ զանիկայ ազատելու համար:

— Ա՛հ, եղբայր, շատ վտանգաւոր բան է գործածդ, ըսաւ Մորից գրկացը մէջ սեղմելով զեղբայրը:

— Այո՛, բայց թող զիս, կ'ուզեմ ազատել, ըսելով, ինքզինքը բռնի քակելով եղբօրը բազկէն և առանց զիջանելու հոն գտուող բազմութեան աղաչանացը, գնաց մէկէն կիսայրեաց տան սանդուղներէն սկսաւ փութով վեր ելլալ: Մորից ալ եղբօրը համար ահուգողի մէջ և բոլորովին այլայլած կ'ուզէր անոր ետեւէն երթալ, բայց քովը եղող անձինք թեւէն բռնելով արգիլեցին զինքը:

Այս միջոցիս կը լսուէր խորունկէն մեծ շառաչուկ մը, սանդուղը ճայթելով կը կործանէր, տանը փողոցին վրայի դռնէն կրակախառն սև ծուխը ամպաձև դուրս կը դիզուէր ու վեր կը բարձրանար, և դռան ներսի դին բոլորովին կը

նսեմանար: «Վայ ինձ, ա՛լ մրկեցաւ մոխիր դարձաւ եղբայրս» ըսելով Մորից՝ կը նուաղէր սրտի ցաւէն, և անշուշտ գետին պիտի գլորէր, եթէ քովինները չիբռնէին զինքը: Նոյն ատեն կը լսուէր յանկարծ հաղարաւորաց բերնէն ցնծութեան գոչիւնը, զի Հենրիկ որ մինչև հիմա այրած ու մեռած կը համարուէր, արդ հասեր գտեր էր զտղայն: Ամենքը զարմացած կը նայէին, և Հենրիկ միայն զուարթ ձայնով կը կանչէր վարիններուն՝ որ շոյտ հրդեհի սանդուղ մը մօտեցնեն պատուհանին դիմացը. բայց տանեաց փլելու սպառնալիքը՝ սոսկումն ձգելով ամենուն վրայ, արիասիրտ մէկ մը չէր գտնուեր զայն կանգեցնելու չափ: Սակայն Մորից՝ որ այս ուրախալի ձայնը լսելով թեաւորուեր էր եղբօրը նպաստելու, աղաչեց քանի մը կտրիճ երիտասարդաց՝ որ պառկած սանդուղը դէպ ի այն պատուհանը ուղղեն, և յաջողելով այս բանս, հագիւթէ կանգնեցին զայն, մէկէն նոյն երիտասարդքը թողուցին փախան. Մորից միայն՝ որ եղբօրը սիրոյն համար իր կենաց վտանգը մոռցեր էր, սանդուղը լաւ մը հաստատելով դողդոջուն անկէ վեր կ'ելլար՝ բայց անջնաս մինչև անոր ծայրը հասաւ: Հենրիկ շուտով տղայն Մորիցին տուաւ, և յետոյ ինքն ալ մէկ ձեռքով տղայն բռնելով վար կ'իջնային հանդարտաբար: Հոն ամեն մարդ շնչասպառ կայնած կը նայէին ասոնց վրայ՝ որովհետեւ տանիքը արդէին իսկ կը սպառնար: Երբաւ յանկարծ բռնն ճայթիւն մը լսուեցաւ և վերջը կրակին կայծակունքը խմբովին ճաթըռտելով՝ գիշերամած օդուն մէջ ասդիս անդին սկսան ցատկուտել, տանիքն ալ ամբողջ վար կործանեցաւ, թանձր մոխիւր ժողովրդեան գլխուն վրայ առագաստի պէս քայցընելով:

Երբ Հենրիկ առաջ պատուհանին մէջ մանկան քով երևցաւ, նոյն միջոցը ծերունի մը փողոցին մէջ ծունկ չոգած աղօթք կ'ընէր. և երբ Մորից յետ սանդուղը հաստատելու վեր կ'երթար և եղբօրը հետ վար կը բերէին զտղայն,

ծերունւոյն վրայ նոյն ատեն կարծես թէ նոր հոգի կու գար և երեսը զուարթ գոյն մը կ'առնուր. բայց տանիքը չըլէ՝ լէն ետքը, ինչպէս թէ յերկնից կայծակ իջած ըլլար գլխուն՝ պաղած անթարթ աչօք յուսահատ կընայէր խիտ ծխոյն. բազմութիւն մարդկան ցաւակից ըլլալով դիզուեր էին անոր մօտ: Երթալով կընօսրանար թանձր ծովը հետզհետէ վեր բարձրանալով. իսկ փողոցի մէջ իրարու վրայ խռնած գերանք՝ որ փռուով ու մոխրով ծածկեալ էին, սկըսան նորէն արծարծիլ ու չորս դին լուսաւորել:

Այնչափ բազմութեան նոյն միջոցը տեսած սխրալի պատկերը կընայ ամենուն սիրտը շարժել Աստուծոյ նախախնամութեանը փառք տալու: Սանդուղը անջնաս կը տեսնային որմին վրայ կռթընած, և երկու եղբարքը՝ որ այս դիպուածէս ահաբեկ տղայն հաստատ բռնած ամփոփ անոր վրայ կայներ էին: Այս տեսարանս ամենուն գութը շարժեց միանգամայն զարմանք ազդելով. միայն օդոյ ծանրութիւնը անոնց շատ նեղութիւն կու տար և ինչուան իյնալու վտանգի մէջ կը ձգէր, ուրիշ կողմանէ բոլորովին անջնաս մնացեր էին և ոչ կայծ մը կամ շիւղ կործանած տանիքէն դիպեր էր իրենց: Երկու եղբարք սանդուղին վրայ բազմութեան ուրախալից ձայները լսելով՝ սիրտ առած խրախուսուած գոհութիւն կու տային Աստուծոյ՝ որ իրենց նոր կեանք մը տուեր էր, ու գրկերնուն մէջ սարսափած տղայն համբուրելով անոր արցունքը կը ցամքեցընէին: Յետոյ կամաց կամաց վար իջնալով, տարին զտղայն իր հօրը՝ այն յուսահատ ծերուկին աւանդեցին: Հայրը կենդանի տեսնալով իր որդին՝ մոռցաւ իր ամեն ուրիշ կորուստը, իր ուշը տղուն տալով որ կը կանչէր, « Հայրիկ, հայրիկ »: զրկացը մէջ կը սեղմէր զանիկայ ու կը համբուրէր գորովալիւ:

Երբ ծերուկին խռովեալ սիրտը հանդարտեցաւ, մէկէն երկու եղբարց իր շնորհակալութիւնը յայտնելով աղաչեց անոնց՝ որ հետը միատեղ երթան. խուռն

բազմութիւն ժողովրդեան զարմացած անոնց կը նայէին գովելով իրենց ըրած քաջութիւնը, ինչուան որ տղուն հօրը հետ դրացւոյ մը տունը մտան: Հոն էր իր կինը և այն քիչ մը կարասիքը, զոր կրցեր էր հրդեհէն ազատել: Երբ ներս մտան, բովանդակ տունը լացի կոծի մէջ էր, կինը փնտռեր էր զտղայն և չէր գտած. անզգուշներէն մէկն ալ զուրցեր էր անոր՝ թէ տղայն այրած տունը մնացեր է. որով ինքն ալ անկիւն մը քաշուած բացազլուխ և հերարձակ՝ աչքերը աստ անդ կը շրջէր և բոլոր մարմինը դողի մէջ կը սարսուէր: Աչկունքը փոխանակ արտասուեց՝ արեամբ կը լեցուէին, իսկ 'ի ներքուստ այնպիսի անտանելի ցաւոց հետ կը մրցէր՝ որ կը սպառնային սիրտը կտոր կտոր ընելու. որ և է աղաչանք կամ խրախոյս անոր վրայ բնաւ չէին ազդեր, որ անդադար կը ճգնէր դուրս կրակին մէջ վազել և իր սիրելի մանուկը ազատել եթէ թող տային: Մինչդեռ այս վիճակիս մէջ էր եղկելին՝ ահա իր ամուսինը տղայն գիրկը նոյն սենեակը մտաւ երկու երիտասարդաց հետ: Միայն նա, որ մէկ հատիկ սիրելի որդւոյ մը մայր եղեր է, կընայ արդ իմանալ այսպիսի յուսահատութենէ մը յետին կէտը հասած մօր մը վիճակը, որ տեսնալով անակնկալ իր որդին, իսկոյն կ'ուզէր ոտք ելլալ, սակայն նուաղելով սրտին մեծ խնդութենէն ուժը կը կորուսանէր. թևերը առ որդին կը տարածէր, և հայրը մէկէն անոր գիրկը կու տար զայն. իսկ մայրն ալ հազիւ հազ թոթովելով այս բառերը կը զուրցէր. « Ո՛վ Աստուած, սա իմ որդեակս է, դեռ կ'ապրի իմ որդեակս ». ու կը համբուրէր անոր ճակատը:

Երբ մայրը ուրախ զուարթ փայփայելով իր տղայն գոհութիւն կու տար Աստուծոյ, յանկարծ ամուսնոյն միտքը եկաւ՝ թէ Հենրիկ այն ուսանողը պիտի ըլլայ՝ որուն գլուխը հերձեր էին քիչ ժամանակ առաջ և ինքը զայն լուացեր կապեր էր: Արդ կը տեսնար՝ որ այս երիտասարդը անհամեմատ կերպով հա-

տուեցեր էր իր ընդունած փոքր երախտիւրը, և թէ ինչպէս իր կարծիքը ստոյգ է եղեր թէ՛ այս երկուքը կրթեալ առաքինի անձինք են:

— Այս բանս չէի կարծեր քեզմէ, ըսաւ վերջապէս Հենրիկին, երբ արիւնազանգ ճակատդ կը լուայի ու կը կապէի, թէ դու այսպէս շուտով տանս մեծ բարերարը պիտի ըլլաս՝ ազատելով տղայս, և իրեն ծնողքը անմխիթար տրտմութենէ մը պիտի ազատես. մինչև ցմահ միշտ պարտական եմ քեզի երախտեացդ փոխարէն մը հատուցանելու:

— Խնդրեմ մի այդպէս խօսիր, ըսաւ Հենրիկ, զի տղուդ ազատիչը չէի ես, այլ ինքն Աստուած, որ տուաւ ինծի սիրտ և արութիւն աներկեան մնալու մինչև ուղածս յաջողուցի: Թէպէտ և յամենուստ վտանգներէ պաշարուած էի, թէպէտ և տանը մէջ լեցուած սաստիկ ծուխը թոյլ չէր տար աչքերս բանալու՝ սակայն գտայ նոյն սենեակը՝ ուր տղայն պատուհանին զիմացը կեցած օգնութիւն կը խնդրէր: Այս ամենը Աստուծոյ մեծ երախտիքն է, որուն համար պէտք է գոհութիւն տանք միաբան:

Հենրիկին այս խօսքերէն մեծ պատկառանք մը գալով քաղաքացւոյն վրայ՝ կը դիտէր լաւ մը այն ազնուամիտ երիտասարդին շնորհալի կերպարանքը. նոյնպէս կողակիցն ալ՝ երբ այս խօսակցութենէն իմացաւ իր որդւոյն ազատչին ո՞վ ըլլալը, ինքն ալ սրտին ցնծութենէն արտասուալից շնորհակալ կ'ըլլար անոր: Մինչդեռ երկու եղբարք՝ իրենց մնաս բարովը զուրցելով խեղճ ընտանեաց՝ կը փութային իրենց տունը երթալու, յանկարծ հանդիպեցան այն ուսանողաց փոքրիկ խումբին՝ որ անցեալ երեկոյ այնպէս կոպտաբար նախատելով ծեծեր էին զիրենք. հրդեհին զանգակը զանոնք ալ հրաւիրեր էր, և սոյն գիշերուան դիպած սոսկալի պատահարն աղէկ բացեր էր անոնց աչքը. ակնյայտնի տեսնալով այս երկու եղբարց ցուցած քաջութիւնը՝ զղջացեր էին իրենց ըրած անիրաւութեանը վրայ:

Նախ մէջերնին սկսան խօսիլ, յետոյ պարզաբար անոնց քովը երթալով գովեցին զիրենք և անցելոյն վրայ թողուցին խնդրելով հաշտուեցան: Ասով մեծ յաղթանակ մը կանգնեցին այն ստամբակ երիտասարդաց դէմ. և արդէն խոնջ և ուժերնին կորուսած ըլլալով՝ փութացին ժամ մը առաջ իրենց բնակարանը ապաւինելու:

Կը շարունակուի:

ՀԱՅԻ ՊԱՏԱՌԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԱՐԴ

ՆԱԾԱԿ ՀԵԳԵՏԱՍԵՐՈՐԴ

Գործարանաց սևուռնոյր:

(Տես երես 169)

Մ'ազատեսալ շնչերակաց ծայրն է որ մեր սիրելի հոգաբարձուն, — և երբ քեզի կը զուրցէի թէ մի և նոյն ժամանակ ամեն դին է, չէիր կրնար ըմբռնել ինչ հրաշալիք կը բովանդակէ այդ ամեն դին, — հոն է ուրեմն որ մեր սիրելի հոգաբարձուն նիւթերը կը բաշխէ, և անդեան խորհրդաւոր գործը կը կատարուի. որ ալ աւելի մեծ զարմանալիք մըն է քան զայն որ քիչ մը առաջ կը խօսէինք: Այս գործողութեանս մէջ խնդիրը մեքենական բաժանմանց վրայ չէ, որոնց փափկութիւնը, որչափ ալ զարմանալի ըլլայ, դեռ ևս կարելի է ըմբռնել: Ան որ աւելի զարմանալի է և որ մենք ըմբռնել չենք կրնար, է այն միւս շօշափական կարողութիւնը, և զրեթէ ըսել կ'ուզեմ բնազդումը, որով իւրաքանչիւր բիւրիցս բիւրաւոր պզտի հիւլէն՝ ուսկից մեր մարմինը բաղկացած է, արեան միջէն, որ հասարակաց սնունդն է, կ'առնու ճշդիւ այն սնունդը որ իրեն պէտք է, մնացածը մերձաւորին թողլով, առանց ամենևին վրիպելու: